

ТРИ АРГУМЕНТА СРЕЩУ ТЕОРИЯТА ЗА ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО

Александър Каракачанов

Университет по библиотекознание и информационни технологии

Резюме: В статията се аргументират три основни недостатъка на теорията за информационното общество като част от формационната парадигма на социалното развитие. В хода на критичния анализ се извеждат основните недостатъци на формационния подход, както и специфичните такива на теорията за информационното общество. Особено внимание се отделя на погрешната теза за информацията като нов фактор на производство, определящ качествено нова структура на обществото. Крайната цел е създаването на теоретични предпоставки за изграждането на нова интегративна теория на социалното развитие.

Ключови думи: информационно общество, формационен подход, социално развитие.

Въведение

Теорията за информационното общество е една от макротеориите на социалното развитие, която са радва на силна поддръжка както в научните среди, така и извън тях. Това вече е достатъчно основание за постоянен „критичен мониторинг“, но в настоящия случай причина за него не е само несъгласието с основни нейни постановки. Очевидно има назряла не само теоретична, но и обществена необходимост от нова цялостна интегративна теория на социалното развитие¹, а критиката на теорията за информационното общество като основен представител на формационната парадигма в обществознанието е задължителен етап от този път.

Това, че теорията за информационното общество е в рамките на формационната парадигма, е теза, която се поддържа от много изследователи. Неслучайно основен представител на теорията за постиндустриалното общество – Даниел Бел, става защитник и на теорията за информационното общество, като я обявява за следващо стъпало в развитието на теорията за постиндустриалното общество. А последната е класическа формационна теория (най-известни представители – Даниел Бел [1] и Алвин Тофлър [2]), съгласно която социумът преминава в своето развитие през три социално-икономически системи – доиндустриално общество, индустриално общество и постиндустриално общество. Всяка от тях се характеризира със съответния основен отрасъл на икономиката и основна социална група на собственици. Така в доиндустриалното общество основен отрасъл е селското стопанство, а основна социална група са собствениците на земята

(робовладелци, феодали и др.). Следващите два етапа в развитието (индустриалното и постиндустриалното общества) се характеризират съответно с основен отрасъл – промишлеността, и собствениците на капитала (капиталисти) при първото, а при второто – с наукоемко обслужване (производство на знания), което се разглежда като основен отрасъл, и съответно притежателите на тези знания – мениджърите.

Според Даниел Бел теорията за информационното общество надгражда теорията за постиндустриалното общество, като производството на знания се заменя с производство на информация и нейното концентриране и монополизиране в прослойката на мениджърите, превръщайки я в основен фактор на производството и стока. Така информацията в съвременните развити държави, според защитниците на теорията, изпълнява всички тези икономически функции, които са присъщи на индустриалния капитал на етапа на индустриалното общество.

От горното виждаме как теорията за информационното общество принципно се вписва в основните постулати на формационния подход, които са:

- Социумът през цялото си съществуване търпи постъпателно прогресивно развитие. То е постъпателно, понеже преминава през определени фази, като всяка следваща е по-прогресивна от предишната.
- Двигателят на това развитие са „производителните сили“, чието технологично усъвършенстване променя структурата на обществото.
- Общественото развитие в крайна сметка е телеологично, като води към все по-голям социален прогрес. Тази телеологичност в социалното развитие има силата на природен закон и е неотменима.

Методология на изследването

Критика на една макротеория на социалното развитие, каквото е теорията за информационното общество, е невъзможна без системен подход и анализ на социума. Но системният анализ на човешкото общество би бил нископродуктивен, ако не обхваща цялото човешко битие – както на индивидуално, така и на социално равнище в неговата цялост; подход, който определям като културантропологичен. Силата на теорията се проявява обаче само когато се обвърже със сравнително-историческия анализ на фактите от социалната действителност.

Въз основа на горната методологична рамка ще издигнем и **първия аргумент** срещу теорията за информационното общество, който е общовалиден за всички теории в рамките на формационната парадигма. А той е, че **няма пряка еднопосочна и твърда зависимост между технологичното развитие и социалната структура, както и между технологичното развитие и социалния прогрес!** В случая трябва ясно да се разграничават

тези две двойки зависимости. При марксизма, като формационна теория, тези две двойки са свързани. Технологичният прогрес еднопосочно и твърдо определя социалната структура, която при всяка по-високоразвита обществено-икономическа формация (първобитно-общинна, робовладелска, феодална, капиталистическа) е по-прогресивна по подразбиране. При теориите на постиндустриалното и информационното общество на практика имаме същото отношение между технологично развитие, социална структура и социален прогрес.

Ако вземем първата двойка зависимости – „технологично развитие – социална структура“, възниква въпросът в какво се състои тази промяна на социалната структура. Според твърденията на марксизма с промяната на производствените отношения, които заедно с производителните сили съставляват базата на обществото, се променя цялата надстройка (политическа и духовна сфера). Но това съвсем не е задължително! Историята на човешката цивилизация е пълна с доказателства за това. Най-близкият географски пример е Саудитска Арабия. Технологичното развитие на тази страна отговаря най-малкото на един средно развит капитализъм, докато цялата надстройка – политически отношения и обществена менталност, е еманация на един средновековен азиатски деспотизъм. Като това не само е легално закрепено в съответните нормативни актове, но и е дълбоко вкоренено в общественото съзнание, т.е. в т.нар. „надстройка“.

Вторият аргумент срещу формационния подход и информационната теория в частност е, че **няма пряка и още по-малко – еднозначна, зависимост между технологично развитие и социален прогрес**. В случая проблемът започва още от понятието „прогрес“, което по принцип е аксиологична категория и следователно субективно по природа. Марксизмът се опитва да му придаде обективен характер, като обявява за прогресивно всяко развитие, насочено към най-прогресивната обществено-икономическа формация – комунизма. По този начин „прогресът“ се превръща в телеологично движение и в крайна сметка се определя от „ръководната сила – комунистическата партия“, като по този начин придобива волунтаристичен характер.

При теорията за информационното общество информацията сама по себе си играе ролята на стимулатор за участие в политическия процес, което води до развитието на демокрацията, която е цел и критерий за социален прогрес. Тук няма да се спираме на това какво се разбира под „демокрация“ според различните поддръжници на теорията за информационното общество. По-важното е, че и в този случай историята и социалната практика сочат, че няма еднозначно отношение между развитието на информационните технологии и демокрацията! Най-очевиден пример в това отношение е Китай, който, при внушително постъпателно развитие на инфор-

мационните технологии, продължава стабилно да поддържа социална структура, която е твърде далече от демокрацията и може да бъде определена като полутоталитарен политически режим.

Казано с други думи, технологичното развитие, включително на информационните технологии, не може да бъде безспорен критерий за прогрес, тъй като технологиите често водят до нови конфликти със средата и неочаквани отрицателни последствия. Историята познава колапса на цели цивилизации, като случая с цивилизацията на майите. Интензивните земеделски практики изтощават земята, което в съчетание с климатични промени и особености на социалната структура води до дълбоки конфликти и дезинтеграция на социума [3]. В крайна сметка технологичният прогрес не може да бъде гарант за оцеляване, а даже и за по-добър живот, т.е. той не може да е абсолютен критерий за прогрес. Нещо повече, едни и същи технологични постижения може да се използват за коренно противоположни цели в рамките на социалните отношения – както за подкрепа на свободата на личността, така и за укрепване на тираничната власт.

Ако горните два аргумента срещу теорията за информационното общество бяха от общ характер поради факта, че тя се гради върху основните принципи на формационната парадигма, то следващият е специфичен за нея и представлява също системен недостатък на тази теория, тъй като влиза в противоречие включително с общите принципи на формационната парадигма. Този **трети аргумент** срещу теорията за информационното общество е въз основа на нейната **погрешна основополагаща теза, съгласно която информацията в развитите държави се превръща в основен фактор на производството**, което според нейните създатели поражда всички останали промени в обществото.

Първо, нека да напомним, че **производството като основна човешка дейност е преработването на налични ресурси (природни или произведени) в нов продукт**, чиято цел обикновено е да послужи за задоволяването на някакви потребности. Без да навлизаме в проблематиката за факторите на производството, можем да се съгласим, че за осъществяването на последното са необходими поне три съставляващи, върху които да се гради процесът на това производство. Това са: а) ресурсите, които ще се преработват, б) оръдията, с които това ще се извърша, и в) човешките индивиди със съответните си трудови умения и специализирани знания.

Всяка от горните съставляващи може да представлява и в повечето случаи представлява нечия собственост, включително човешките индивиди, в случаите, когато са частично или напълно лишени от права, т.е. са роби. При това положение всяка от тези съставляващи може да се продава, натрупва, да има свойството на богатство и по този начин да представлява капитал. Къде тук се намира информацията? Очевидно е, че тя не може да

съществува като отделна същност (четвърта съставляваща наравно с другите три) в рамките на този процес! Причина за последното е, че е безсмислено тя да е отделно „срупана“ някъде като „богатство“, щом не може да бъде включена в процеса на производство и не носи принадена стойност. Единственият начин е тя да бъде включена в производствения процес чрез една от двете съставляващи – оръдията на труда или индивидите с трудови умения и специализирани знания.

Ако информацията обаче е включена в оръдията на труда, които са веществената част на технологиите (другата са знанията и уменията на използващите ги), възниква въпросът кое е новото. През цялото развитие на човечеството има иновативни знания, които създават съответните технологии и оръдия на труда. Това, че в наше време количеството информация, включено в тях, е забележимо нараснало², не е довело до това информацията като такава да се е отделила от самата технология и да се е превърнала в обект на натрупване, складиране и продаване по начин, качествено различен от този, по който се е случвало в предишните епохи.

Нещо повече, в древни времена опазването на информацията за технологиите на порцелана, барута, коприната и др. е имало успех в продължение на стотици години. Понастоящем обаче няма технология, която да е възможно да бъде опазена в тайна повече от няколко години, като при това положение нейното използване би било силно ограничено и тя не би могла да носи някаква извънредна печалба. Затова проблемът на развиващите се страни е не толкова липсата на информация, която при необходимост даже може да бъде открадната, а недостатъчно развитата материална и кадрова база, за да се приложи съответната технология.

Но по-важното в случая е, както вече отбелязахме, че информацията не може да бъде многократно препродавана или обратно изкупувана с цел да се натрупа като богатство, до което другите да нямат достъп. Веднъж продадена, конкретната информация губи качеството си на стока, тъй като веднъж и завинаги става достояние както на продавача, така и на купувачите.³

Относно информацията, която притежават човешките индивиди – третата съставляваща на производствения процес. И в този случай информацията и знанията, щом бъдат предадени или продадени на индивида, губят качеството си на капитал, тъй като не могат да бъдат изкупени и натрупани (монополизирани) в едни ръце, без другите да могат да се възползват от тях.⁴ Също така наличието на знания и информация у даден индивид не задействат автоматично производствения процес, тъй като те трябва да се приложат към съответната веществена част на технологиите, а последната обикновено не е собственост на същия този индивид. Така че той трябва или да ги купи, или да продаде трудовите си умения на този, който ги притежава. Като резултат от това става очевидно, че прокламираният от

теорията за информационното общество нов имуществен клас на мениджърите е невъзможен. Последните са просто едни висококвалифицирани и високоплатени наемни работници, а това, че някои от тях успяват да се сдобият със сравнително голяма собственост, включително върху средства за производство, не прави цялата съвкупност нова водеща имуществена класа.

Резултати

В крайна сметка виждаме, че практически няма качествена разлика в структурата на производствения процес като обществена дейност от времето преди прокламираното „информационно общество“ и в съвременните индустриално развити държави. Но все пак е факт, че в последните столетия ясно се наблюдава едно прогресиращо развитие на технологиите. До какво води това?

Първо, това е силното увеличаване на производството на блага (стоки и услуги), което от своя страна повишава качеството на живот на почти всички граждани, независимо от неравномерното разпределение на тези блага. При това благата се увеличават не само количествено, но и качествено, в смисъла на множество немислими от предишните поколения иновации, които неимоверно разширяват възможностите на всеки индивид.

Второ, неизбежно покрай ръста на технологиите, производството и иновациите растат също общата информираност и равнище на знания в обществото, нещо, което обаче не е еднозначен процес, макар да има изключително важно значение. Но това е процес, който върви като ясен тренд още от ерата на Просвещението и опитите на теоретичите на информационното общество да обосноват, че се случва нещо извънредно ново и качествено различно, не са достатъчно убедителни. Количественото увеличаване на обема и скоростта на циркулиращата информация не води до структурна промяна на обществото. Както видяхме, не възниква нито нов фактор на производството, нито нова водеща имуществена класа.

В крайна сметка технологичните революции (три според Д. Бел, пет според други [4]) винаги водят до повишаване на обема на информация. В този смисъл след всяко по-значимо откритие в тази област (книгопечатането, вестниците, телеграфа, радиото, телевизията, интернет) поколението, постигнало тези иновации, би могло да заяви, че е навлязло в своята информационна ера и е изградило съответното ново общество!

Заключение

След като установихме, че информационните технологии, наукоемкото производство и увеличаването на информационните потоци не водят до съществени качествени промени в структурата на обществото, а още по-

малко – до нов етап в развитието на социума, ще кажем няколко думи и за връзката между информация и демокрация.

Според защитниците на теорията за информационното общество тази връзка е изключително важна, тъй като е основен механизъм, движещ обществото към социален прогрес, свобода и демокрация. Да, вярно е, че в исторически план може да се проследи статистическа зависимост между нарастването на богатството на една нация и степента на демокрация. Но тази статистическа зависимост е отражение на много сложни и противоречиви процеси в отделните общества, при които благоденствието невинаги води до по-голяма демократичност. В този смисъл новите информационни технологии внасят още по-голяма неяснота. Причина за това е, че колкото повече дават потенциални възможности за по-голяма информираност на населението, което е едно от условията за развитието на демокрацията, толкова повече информационните технологии отварят вратата за контрол върху личността от страна на властимащите, както и за манипулация на обществото.

Благодарности: Публикацията се осъществява в рамките на проект № КП-06-Н55/14 „Субкултурите като активни субекти на социалната промяна“, финансиран от ФНИ в конкурс „Фундаментални научни изследвания – 2021“.

Бележки

- ¹ Опит, надявам се успешен, за такава теория съм направил в монографията „Социеталната промяна. Културантропологичен подход“ – вж. Каракачанов, А. (2023).
- ² В случая използвам схващането за информацията, което се използва и в теорията за информационното общество, като някакво качество на предмета със съответно количество от него, което той носи със себе и може да го прехвърля на други предмети. Възглед, който категорично не споделям!
- ³ В случая изключваме патентите като инструменти за максимално изсмукване на печалба от съответната иновация, които са икономическата практика от XV век. Още повече че те не ограничават правото върху информацията, а върху използването на конкретен технологичен процес за печалба. Тоест патентът е възможен само при свобода на информацията!
- ⁴ Естествено, в едно футуристично общество, където мозъчните процеси са овладени до степен да е възможно изтриването на конкретна информация у индивидите, нещата биха били различни.

References/Литература

1. **Bell, D.** The Coming of Post-Industrial Society: A Venture in Social Forecasting, Daniel Bell. New York: Basic Books, 1973.
2. **Toffler, A.** The Third Wave. Bantam Books, 1980.

3. **Daymand**, Dzh. Kolapsat. Choveshkite obshtestva mezhdou uspeha i provala. Sofia, 2007.
[Даймънд, Дж. Колапсът. Човешките общества между успеха и провала. София, 2007.]
4. **Šmihula**, D. Long waves of technological innovations. – In: *Studia politica Slovaca*, 2/2011, Bratislava, pp. 50 – 69. ISSN: 1337-8163.

За автора

Александър Каракачанов е доцент, д-р. Научни интереси: политическа теория, теория на прехода, философска антропология, философия на съзнанието. Научни публикации: 6 монографии и над 40 статии.

За контакт с автора: a.karakachanov@unibit.bg

THREE ARGUMENTS AGAINST THE THEORY OF THE INFORMATION SOCIETY

Alexander Karakachanov

University of Library Studies and Information Technologies

Abstract: The article argues three main shortcomings of the theory of the information society as part of the formational paradigm of social development. In the course of the critical analysis, the main shortcomings of the formation approach are brought out, as well as the specific ones of the theory of the information society. Particular attention is paid to the erroneous thesis about information as a new factor of production, determining a qualitatively new structure of society. The ultimate goal is the creation of theoretical prerequisites for the construction of a new integrative theory of social development.

Keywords: information society, formation approach, social development.

About the Author

Alexander Karakachanov, assoc. Prof. PhD. Scientific interests: political theory, transition theory, philosophical anthropology, philosophy of mind. Scientific publications: 6 monographs and over 40 articles.

To contact the Author: a.karakachanov@unibit.bg